

MIGRATIE ALS TRANSITIE

DE LIMINELE KWETSBAARHEID VAN MIGRANTEN EN VLUCHTELINGEN

‘EEN INTERCULTUREEL EN INTERDISCIPLINAIR KADER VOOR RITUELEN IN THERAPIE’

Samenvatting hoofdstuk door Dirck van Bekkum, Marcel van de Ende, Suzanne Heezen, Arjaan Hijmans van den Bergh in: Handboek Transculturele Psychiatrie en Psychotherapie, J. de Jong & M. v. d. Berg (red), Lisse, 1996

Migratie is altijd een proces van verlies én verrijking. **Migratie als transitie** is een methodisch concept. Het is geschreven door vier klinisch antropologen, B-verpleegkundige, arbeidstherapeut, psychotherapeut en psycholoog. **Het concept is bedoeld om onnodige medicalisering en pathologisering van klachten te voorkomen van mensen met een migratie en vluchtachtergrond in de (geestelijke) gezondheidszorg.** Het hoofdstuk zit vol met casuïstiek.

De situatie van vluchtelingen en migranten, van nieuwkomers in Nederland kenmerkt zich op de eerste plaats door het grote aantal veranderingen waarin zijzelf, en hun eventuele familieleden, zich bevinden. Somatische, psychiatrische en psycho-sociale klachten van migranten worden door de verschillende werksoorten en disciplines op hun eigen wijze gezien en in begeleiding ingepast. Dat geeft versplintering van de behandeling. Het gehele veld van zorg- en dienstverleners zou gebaat zijn met een gemeenschappelijk conceptueel diagnostisch en begeleidend kader, dat uit de klinische praktijk, ontstaan. Leraren, werkbegeleiders, ambtenaren, inburgeraars, werkers in asielzoekerscentra, maatschappelijk werkenden, psycho-sociale hulpverleners en GGZ werkers kunnen via Migratie als Transitie de werkproblemen met elkaar bespreken. Migratie als Transitie is daarmee een werksoort overstijgend raamwerk, een interdisciplinaire ‘lingua franca’. Ook kan Migratie als Transitie gebruikt worden als narratief kader (root metaphor) om met de cliënt en familie over zijn of haar situatie te spreken.

Het is een visie op de gevolgen van migratie en bedoeld als praktijkinstrument in begeleidings-, behandelings- en hulpverleningsprogramma's. Om al de veranderingen van de nieuwkomer in één kader te inventariseren kan men de migratie zien als een belangrijke transitie, als een overgang in iemands leven **waarin in korte tijd veel veranderingen plaatsvinden**. Migratie brengt een bovengemiddelde hoeveelheid en complexiteit aan keuzen met zich mee. Bij ons kan een verhuizing, een huwelijk, een sterfgeval, een geboorte, een ernstige ziekte als een vergelijkbare situatie worden gezien. De antropoloog Arnold van Gennep benoemde deze symbolische transities aan het begin van de 20e eeuw in een boek als 'Rites de Passage'.

'Rites de Passage' zijn symboliserende, begrenzend en stabiliserende begeleidingstructuren bij overgangen van de ene levensfase naar de andere: zoals bij geboorte, bij volwassenwording, bij trouwen en bij sterfte. Van Gennep onderscheidde drie fasen: separatie, liminele en re-integratie fase. Schematisch ziet Migratie als Transitie er als volgt uit:

ONTHECHTING Afscheid Separatie	liminele fase = 'op de drempel' onbestemde periode met veel veranderingen	HECHTING Welkom Re-integratie
Cultuur A: relatief eenduidige werkelijkheid	TRANSITIEFASE ruimte voor verandering kansen op vernieuwing LIMINELE KWETSBAARHEID	Cultuur B: relatief meerduidige werkelijkheid
LOSLATEN OUDE ROLPATRONEN	acculturatie = intensief intercultureel leerproces	VERWERVING NIEUWE ROLPATRONEN

Het bovenstaande schema heeft zijn beperkingen omdat in werkelijkheid de verwerking van de gevolgen van de migratie herhalend cyclisch verloopt. Telkens komen de verliezen weer boven totdat er een vorm voor is gevonden waarmee persoon en familie kan leven. Kenmerkend voor de tweede fase is de 'liminaliteit'. 'Rite de Passage' en 'liminaliteit' worden door de auteurs op metaforische wijze ingezet om de gevolgen van de migratie te 'depathologiseren' en dichterbij de beleving van de cliënt te brengen. (noot 1) Daarmee behoudt de cliënt zelf zoveel mogelijk autonomie in het oplossen en omgaan met zijn of haar klachten.

Liminaliteit is een antropologisch concept dat de tussenpositie en ambivalente status aanduidt van mensen die van de ene levensfase naar de volgende overgaan. Deze intra- en interpsychische toestand wordt hier als 'liminele kwetsbaarheid' benoemd. Mensen die migreren en vluchten bevinden zich in een liminele periode die van grote onzekerheid en verlies van hun steunsysteem van familiale en sociale netwerken. In de liminele fase vindt een voortdurende des- en re-integratie van de persoonlijkheid, maar ook van de specifieke migrantencultuur plaats. Groeps- en zelfbeeld hangen nauw samen en bij de meest cliënten die in zorg terecht komen is deze balans verstoord. De liminele periode is in de meeste gevallen eindig en wordt met een stabiele re-integratie van de persoonlijkheid in de 'gearriveerde migrantencultuur' afgesloten. Bij mensen en families waar deze transitie niet eindig is, waar de liminele kwetsbaarheid niet of onvoldoende verdwijnt, ontstaan psycho-sociale en psychiatrische klachten. Dit wordt ook wel de 'condition migrante' genoemd.

Toepassing: Wat kan de rol van de hulpverlener zijn in dit verwerkingsproces van (te)veel verliezen?

Erkenning van het verlies, gelegenheid geven tot, stimuleren en begeleiden van rouw is een gangbare expertise van elke hulpverlener die goed bij behandelen van migratiegevolgen past. Maar belangrijker zijn de twee kenmerken die de genoemde antropoloog van Gennep zag in de Rite de Passages: het **structureren en begrenzen van de liminele (kwetsbare) periode**. U kunt therapievormen, instrumenten en methodieken van uw eigen discipline inzetten om de liminele periode als gevolg van de migratie te structureren en te begrenzen.

Onno van der Hart schreef 24 jaar geleden een boek waarin hij de structurering van de kwetsbaarheid in overgangssituaties uitwerkte. (1978) Carlos Slutzki schreef in 1979 een artikel waar de 'transitionele' kwetsbaarheid van de migrant als een cultuurschok (golfbeweging in de tijd) is uitgewerkt. (1979) Salman Akhtar vatte de liminele fase op als een derde individuatie. (1996)

Om het instrument van migratie als transitie effectief in te zetten kan de hulpverlener voordat hij of zij psychiatrisch gaat duiden de volgende aspecten in het klachtenpatroon te onderzoeken:

- a) Inventariseer **gevolgen van de migratie** in het klachtenpatroon?
- b) Inventariseer **gevolgen van eventuele gewelds- en oorlogstrauma's** in het klachtenpatroon?
- c) Inventariseer **gevolgen van discriminatie** in het klachtenpatroon? (dit is een blinde vlek in de hulpverlening)
- d) bij adolescenten en jong volwassen vluchtelingen vermengt de **liminele kwetsbaarheid van de migratie zich met de liminele kwetsbaarheid van het volwassen worden**. (van Bekkum 1998)
- e) welke manieren heeft de familie om met deze verliezen, klachten en symptomen om te gaan? (Tjin 2003)

Hierna zet u uw gangbare stappen om klachten psycho-sociaal en psychiatrisch te duiden met een DSM diagnose.

Noot 1

Metaforisch betekent hier: 'meta': voorbij, over en *pherein*: brengen: dragen, ook in de betekenis van 'baren' van het onbewuste naar het bewuste overbrengen.

Literatuur

- Salman Akhtar, *A third individuation. Immigration, identity and the psychoanalytic process*, J. American Psychoanalytic Association, 43 (4)1051-84, 1996.
- Dirck van Bekkum, Marcel van de Ende, Suzanne Heezen, Arjaan Hijmans van den Bergh, *Migratie als Transitie: De Liminele Kwetsbaarheid van Migranten en Vluchtelingen* in: Handboek Transculturele Psychiatrie en Psychotherapie, J. de Jong & M. v. d. Berg (red), Lisse, 1996.
- Dirck van Bekkum, *Rite de passage: ondersteunende structuur bij volwassenwording*, in: Justitiële Verkenningen, 6, 1998. (te downloaden van www.ctt.nl)
- Dirck van Bekkum, *Overgang en innerlijke conflicten bij adolescenten: een klinisch antropologische aanvulling op de psychotherapeutische praktijk*, Tijdschrift Kinder- en Jeugdpsychotherapie, 28, 3, 2001. 79-96.
- Dirck van Bekkum, *Gevraagd: Transitierituelen voor inburgering van jonge mannen*, in: Kwalon, Tijdschrift voor Kwalitatief Onderzoek in Nederland, vol. 7, nr. 2, 2002.
- Dirck van Bekkum & Theresia Bernet, *Balanceren van loyaliteiten in multiculturele teams*, in: Werken met verschillen, Arjaan Hijmans van den Bergh (redactie) Forum, Utrecht, 2001.
- Dirck van Bekkum & Theresia Bernet, *Op zoek naar het juiste spoor, een Riagg jeugdafdeling onder naar cultuursensitieve zorg*, (kennisdocument en beschrijving van een voorbeeldpraktijk), GGZ Nederland, Utrecht, 2002.
- Indra Boedjarath & Dirck van Bekkum (redactie), *Een blik in de transculturele hulpverlening, 15 jaar ervaring met verlies en verrijking*, Jan van Arkel, Utrecht, 1997.
- Sjoerd Colijn, *Therapie als Ritueel, Ritueel als Therapie*, Tijdschrift voor Kinder- en Jeugd Psychotherapie, 19, 77-89, 1993.
- Onno van der Hart, *Overgang en Bestendiging: Over het ontwerpen en voorschrijven van rituelen in de psychotherapie*, Deventer, van Loghum Slaterus, 1978.
- Onno van der Hart (red), *Afscheidsrituelen: achterblijven en verdergaan*, Swets & Zeitlinger, Lisse, 1992.
- A. Murray Parkes, *Psycho-Social Transitions: A Field for Study*, Social Science & Medicine, vol. 5, pp. 101-115, 1971.
- Carlos E. Slutzki, *Migration and Family Conflict*, Family Process, 18, 379-390, 1979.
- Kitlyn Tjin A Djie, Beschermjassen: gevolgen van migratie en vlucht en inbedding in families, Tijdschrift Systeemtherapie, nr 1, 2003